

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ГАНЧУК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 340.132

ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК: ЦІНІСНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД

12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Хмельницький – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницька обласна рада.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент,
ГУРАЛЕНКО Наталія Анатоліївна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри людських прав.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
РОМАНОВА Альона Сергіївна,
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
професор кафедри теорії та філософії,
конституційного та міжнародного права;

кандидат юридичних наук,
ПАВЛЮК Анатолій Григорович,
Чернівецький окружний адміністративний суд,
помічник судді.

Захист відбудеться «23» квітня 2021 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.895.02 у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8, конференц-зал (ауд. 907).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38.

Автореферат розісланий «___» березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Черняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стрімко еволюціонуюча дійсність закономірно зумовлює необхідність вдосконалення наявного правового порядку. Інтерес до таких перетворень особливо помітний у складні перехідні періоди розвитку держави, в ході яких виникає потреба перегляду й кардинальної зміни на перший погляд уже усталеної системи юридичних і ціннісних орієнтирів. За умов таких трансформацій, що нерідко супроводжуються ще й деструктивними тенденціями – відчуттям втрати «загального еквівалента» стабілізуючих орієнтирів, суспільство ставить перед правовою наукою першочергову задачу по розробці вивірених рекомендацій щодо зміни несприятливої обстановки.

Постановка питання про те, яким має бути правовий порядок, набуває особливої гостроти й у ситуаціях небездоганної якості роботи правозастосовних органів та силових структур, загального росту кількості правопорушень, при низькому рівні суспільної правосвідомості й правової культури. Зазначені обставини передбачають активізацію дослідження широкого кола проблем, безпосередньо звернених до осмислення таких категорій, як «правовий порядок», «інституційно-правовий механізм забезпечення правового порядку», «соціальний контроль і соціальна активність при забезпеченні правового порядку», «соціальні, нормативні й організаційні основи правового порядку» та ін.

Водночас, глибоке наукове опрацювання вищевикладених питань і використання відповідних висновків на практиці ускладнюється тим, що, будучи багатоплановим явищем, включеним у розмаїті види і форми соціальної взаємодії, правовий порядок має чимало аспектів пізнання: як одна з основних цінностей правової держави; як фундамент нормальної життєдіяльності суспільства, як ідеал правового життя. У зв'язку із цим надзвичайно важливо відшукати той смисловий каркас, в рамках якого може бути зрозуміла сьогоденна дійсність і тенденції її розвитку. В цьому плані звернення до питання про ціннісно-інституційну сутність правового порядку стає завданням світоглядного характеру. Значущість подібного всебічного аналізу з урахуванням новітніх неklasичних методологічних філософсько-правових розробок дозволяє удосконалити загальноприйняті схеми й конструкції функціонування суспільних і державних інститутів, здійснити переоцінку, здавалося б, звичних алгоритмів забезпечення правового порядку, що склався.

Обраний у дисертаційній роботі предмет дослідження настільки змістовно складний, що навіть фундаментальне його пізнання не завжди може претендувати на вичерпність і достатність. Проблема правового порядку постає однією з важливих точок дотику різних наук – філософії, соціології, політології, юриспруденції, психології. Це надає її вивченню міждисциплінарний і багаторівневий характер.

Оскільки пізнання порядку, як правило, пов'язане з розкриттям дії складних систем – політичної, соціальної, правової, економічної, більшість

наукових праць, присвячених цьому феномену, являють собою аналіз його ролі як складової однієї з вищевказаних систем. Серед останніх варті уваги доробки Н. Б. Арабаджи, М. Д. Василенка, Л. В. Шонія (правовий порядок в економіці), О. Н. Ярмиш, О. М. Рудневої (правовий порядок у правовій політиці), П. В. Макаренка, О. К. Черновського (правовий порядок в юридичній психології), Н. П. Осипової, С. С. Сенчука (правовий порядок у суспільстві) та ін.

Як концептуальний базис осмислення сучасної парадигми правового порядку у дисертації використані положення з наукових розвідок С. В. Клевцова, А. Ф. Крижанівського, Ю. П. Крисюка, Н. М. Оніщенко, Н. В. Панаріної, Т. С. Подорожної, О. П. Сауляка та ін., в яких висвітлені юридичні та метаюридичні фактори, що зумовлюють стан правового порядку, проаналізовані загальносоціальні та спеціально-юридичні гарантії правового порядку, а також детермінанти, які впливають на розвиток інфраструктури правового порядку в різних суспільствах.

Різні ракурси дисертаційної теми, в яких розкриті методологічні аспекти аналізу проблеми правового порядку, його ролі в житті людини, суспільства та держави, конкретизовані ключові соціальні підстави вдосконалення вказаного явища, модальні характеристики стану права та встановленого правового порядку, підходи до визначення його співвідношення з іншими правовими та соціальними явищами, законністю, правосвідомістю, соціальним контролем, правовою культурою, правовою психологією, правовою аксіологією, юридичною практикою, правомірною і протиправною поведінкою, інформаційною безпекою, громадянським суспільством, актуалізували у своїх наукових дослідженнях В. М. Артемов, М. О. Баймуратов, О. М. Балинська, В. В. Барчук, В. М. Бесчастний, В. М. Вовк, К. Ю. Галинська, О. В. Грищук, Н. А. Гураленко, Г. В. Гребеньков, Т. Ю. Кирилюк, О. П. Карманюк, С. С. Кондрат, А. А. Маргушина, Д. А. Монастирський, В. В. Налуцишин, О. М. Омельчук, С. Ю. Поляков, К. Б. Попович, А. Г. Павлюк, А. С. Романова та ін.

Традицію у світлі практичного застосування форм і засобів здійснення правового порядку, характеристики останнього з позиції дієвості та системності при забезпеченні безпеки й охорони соціально-правових відносин, захисту прав і свобод людини, визначення механізмів організаційної взаємодії поліцейських та громадських інституцій, узагальнення тенденцій подальшої гармонізації українського та європейського законодавства у напрямі вдосконалення національного правового порядку обґрунтовують С. С. Алексєєв, Н. А. Боброва, А. В. Віссаров, В. Н. Денисов, М. О. Духно, О. С. Зайцева, О. П. Карманюк, В. С. Ковальський та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017–2023 рр. (державний реєстраційний номер 0117U000103), що є складовою науковою теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 рр. (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 рр. (державний реєстраційний номер 0117U000103). Тема дисертації затверджена на вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 13 від 17 травня 2016 року).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у філософсько-правовій концептуалізації правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціологічного, природно-правового, позитивістського контентів.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- репрезентувати буттєвісну сутність правового порядку, його соціоемпіричну, антропокультурну та нормативноатрибутивну квінтесенцію, продемонструвати можливості його видозміни за такими критеріями, як ціннісні та інституційні основи;

- проаналізувати й оцінити науково-практичний потенціал соціально-правової, природно-правової, позитивно-правової доктрин, апелюючи до дослідження ціннісних та інституційних основ забезпечення загальносоціального, антропокультурного, державного порядків;

- визначити соціоемпіричні, антропокультурні, нормативноатрибутивні впливи як ключові детермінанти правового порядку; розглянути їх крізь призму потреб та інтересів, ціннісних установок, які визначають тенденції й закономірності в розвитку та забезпеченні правового порядку;

- висвітлити особливості соціодинамічної, інтерсуб'єктивної, нормативної природи правового порядку в ціннісно-інституційному контексті;

- обґрунтувати роль людини в статусі активного суб'єкта, спроможного створювати власний буттєвий світ, архітектонічною складовою якого є контемпоральний, інтегративний, інтерсуб'єктивний правовий порядок;

- вказати на кореляцію термінів «порядок» – «аномія» з позицій того, чи завжди за умов державного примусу можливе забезпечення організованого, стабільного, стійкого правового порядку;

- охарактеризувати соціальну активність як систему суспільних і державних механізмів, за допомогою яких підтримується правовий порядок;

- показати залежність рівня правового порядку від державної форми правового режиму, ступеня взаємодії держави та громадянського суспільства;

– охарактеризувати легітимаційну складову правового порядку як соціальну цінність, яка здатна забезпечити його дієвість у площині автентичності соціальним запитам та потребам.

Об’єкт дослідження – правовий порядок як складна багатоаспектна та поліфункціональна складова правової реальності.

Предметом дослідження є філософсько-правовий контент ціннісно-інституційного виміру правового порядку.

Методи дослідження. Виходячи з того, що методологія будь-якого дослідження має чотириступеневу структуру (світоглядні підходи, загальнонаукові, спеціальні та конкретні методи), у дисертаційній роботі як інструментарій використовуються методи формально-логічного аналізу, компаративістики, історико-правовий метод, системний метод, структурно-функціональний метод, а також методи, що забезпечують міждисциплінарний підхід до предмета дослідження. Застосовуються й методи філософсько-правового аналізу: діалектичний, герменевтичний, аксіологічний.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертаційному дослідженні вперше здійснено філософсько-правову концептуалізацію правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціологічного, природно-правового, позитивістського контентів.

У роботі сформульовані положення та висновки, які є новими для філософії права або такими, що наділені істотними ознаками новизни. Найбільш вагомими з теоретико-практичних положень, рекомендацій, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, такі:

вперше:

1) охарактеризовано сутність правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру з позиції суцього та належного спрямування:

– правовий порядок – це явище, існуюче об’єктивно в дійсності, яке знаходить своє відображення через акти правової поведінки, репрезентується в рамках структури складного інституційно-правового механізму;

– правовий порядок виступає еталоном, зразком належного, у випадках відображення соціально-ціннісної характеристики його образу – досягнення бажаного стану суспільних відносин як необхідної і єдино правильної суспільно корисної мети;

2) розкрито зміст правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціоемпіричного, антропокультурного, нормативно-атрибутивного контентів:

– правовий порядок – зумовлений соціальними запитами стан правової організації соціального життя;

– правовий порядок – результат цілепокладальної діяльності людини, основними характеристиками якого є конструйованість, контемпоральність, контекстуальність, інтегративність, людиновимірність;

– правовий порядок – результат дії на практиці норм об’єктивного права, їх реалізації у відповідних правових формах;

3) визначено іманентні ціннісно-субстанціональні складові правового порядку, серед яких: соціальні запити та потреби; моральні установки; нелінійність, синергетичність соціального розвитку; легітимність правових приписів, їх дієвість у площині реалізації та захисту прав людини;

4) з'ясовано іманентні інституційно-субстанціональні складові правового порядку, серед яких: стійкість державних і соціальних інститутів, функціонуючих на базі права; наявність нормативно визначеної системи державно-владних суб'єктів, форм і методів забезпечення правового порядку, взаємозалежності відносин громадянського суспільства та держави у сфері розподілу обов'язків при забезпеченні правового порядку;

удосконалено:

5) розуміння легітимаційної складової правового порядку, яка здатна забезпечити його дієвість у площині автентичності соціальним запитам та потребам;

6) положення соціальної активності у системі забезпечення правового порядку, яка відображає такі його концептуальні засади, як організованість, упорядкованість, узгодженість і гармонізація особистих та суспільних інтересів, рівноправність, уникнення невинуватених заборон, надмірної адміністративної регламентації;

7) розуміння інтерсуб'єктивної природи правового порядку та комунікаційного досвіду як джерела її формування, що, з одного боку, охоплює знання, вміння, навички кожного індивіда, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії учасників суспільного життя;

набули подальшого розвитку:

8) положення про розуміння правового порядку як якісного правового стану, що виражається у функціонуванні системи суспільних відносин у заданих правом параметрах;

9) концепція правового порядку як реального стану правової дійсності, в усій її багатогранності й неповторності, позбавленої анархії та аномії;

10) твердження про те, що різне бачення організації суспільного життя, зокрема, зміст взаємодії держави та суспільства, поєднання силових і несилових методів здійснення державної влади, ставлення до прав та свобод людини, багато в чому визначає типологізацію правових режимів як детермінанта правового порядку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використати:

– у науково-дослідній роботі – для подальших теоретичних міждисциплінарних наукових досліджень проблеми взаємовідношень держави, суспільства і людини в галузі забезпечення правового порядку;

– у процесі правотворчості – для внесення змін та доповнень до конституційного та галузевого законодавства з питань зміцнення правового порядку;

– у правозастосовному процесі – для вдосконалення практики реалізації норм права;

– в освітньому процесі – для підготовки підручників і навчальних посібників із філософії права, теорії держави, теорії права, верховенства права, соціології права, антропології права, викладання відповідних навчальних дисциплін;

у просвітницькій роботі – для підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Наукові концепції, висновки, пропозиції дисертаційної роботи використано при підготовці лекцій і навчально-методичних матеріалів у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (*Акт про реалізацію наукових досліджень від 9 жовтня 2020 року*). Практична цінність результатів дисертаційного дослідження для правотворчої та правозастосовної роботи підтверджена Головним управлінням Національної поліції у Чернівецькій області (*Акт про реалізацію наукових досліджень від 9 жовтня 2020 року*).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана самостійно, сформульовані в ній положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Наукова новизна одержаних результатів дослідження отримана особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «*Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів*» (м. Київ, 21–22 листопада 2014 р.), «*Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*» (м. Одеса, 30 березня 2017 р.), «*Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*» (м. Одеса, 30 березня 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 7-ми наукових працях, зокрема в 3-х наукових статтях у фахових виданнях України, 1-й науковій статті в періодичному виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 3-х тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, двох додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 172 сторінки. Список використаних джерел складається з 292 найменування на 28 сторінках. Додатки викладено на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 **«Соціомпірична модель правового порядку»** складається з трьох підрозділів і присвячений розкриттю та обґрунтуванню соціовітальної детермінації правового порядку, дослідженню соціодинамічної природи правового порядку, вияву функціональної ролі соціальної активності в системі забезпечення правового порядку.

У підрозділі 1.1 *«Соціовітальна детермінація правового порядку»* останній характеризується як зумовлений соціальними запитами стан правової дійсності, позбавленої аномії та анархії, в усій її багатогранності й неповторності.

За результатами проведеного дослідження констатовано, що правовий порядок евентуальний по відношенню до соціального життя. Як право потрібно вивчати, передусім, у соціальних проявах, тобто його необхідно досліджувати соціально-науково, так і правовий порядок слід визначати як стан масово-стихійної соціальної діяльності індивідів.

Зазначено, що правовий порядок як якісний стан урегульованості суспільних відносин у заданих правом параметрах відображає вплив соціальних факторів на формування або зміну системи правових норм і зворотний вплив цієї системи на задоволення соціальних потреб людей.

Констатуючи, з одного боку, соціологічну зумовленість правового порядку, а з іншого – соціологічну зумовленість ефективності права, встановлено, що на перший план повинна виходити вимога вивчення соціального життя і тих процесів, які в ньому відбуваються. Зауважено, що інструментально така методологічна складова дає можливість зробити правові приписи більш затребуваними, такими, які відповідають інтересам і запитам їх виконавців.

У підрозділі 1.2 *«Соціодинамічна природа правового порядку»* акцентується, що важливі не тільки твердження про єдність права та суспільства, а й, відповідно, заклик до постійної корекції позитивного права згідно зі змінами в соціальній структурі.

Зауважується, що соціальне середовище постійно модифікується, ускладнюється й вимагає релевантної правової визначеності, яка забезпечувала б історично-конкретну інтерпретацію конструктивних можливостей соціального розвитку. Правовий порядок відображує буттєві якості такої суспільної динаміки.

Підкреслено значення синергетичного підходу, з позиції якого висвітлюється проблема співвідношення закономірного і випадкового в правовому житті, розкриваються складні діалектичні взаємозв'язки між необхідними, жорстко детермінованими правовими подіями і процесами, з

одного боку, і нетиповими, малоймовірними, «несподіваними», нелінійними – з іншого.

У підрозділі 1.3 «Соціальна активність в системі забезпечення правового порядку» узагальнено, що правового порядку неможливо досягти лише завдяки діяльності апарату держави, надзвичайно важливе значення в реалізації цього наряду мають узгоджені зусилля різних недержавних інститутів.

Встановлено, що показником соціальної активності в системі забезпечення правового порядку є реальна здатність суспільства здійснювати ефективний контроль за найважливішими сферами діяльності держави, відсутність соціально-правової індиферентності, безініціативності, пасивності. Наголошено, що за наявності соціально-правової активності суспільства, широкої участі його представників у політичному й правовому житті можливий конструктивний діалог між державою та громадянським суспільством. Такий діалог стає важливою передумовою формування правового порядку, що відповідає національним інтересам і соціальним очікуванням населення.

Розділ 2 «**Антропокультурна модель правового порядку**» складається з трьох підрозділів і присвячений визначенню антропокультурної детермінації правового порядку, дослідженню інтерсуб'єктивної природи правового порядку, характеристиці справедливості як універсального критерію оцінки правового порядку.

У підрозділі 2.1 «*Антропокультурна детермінація правового порядку*» встановлено, що правовий порядок формується в процесі інтегруючої, контемпоральної взаємодії необхідних і суттєвих властивостей людини та культури. Апеляція до природи людини з притаманними їй цінностями дає змогу обґрунтувати ідею дескриптивності й перспективності правового порядку, що формується не лише у зв'язку із соціальною зумовленістю та за допомогою цілеспрямованих зусиль з боку держави, але й через трансцендентальну природу людини.

Акцентовано, що сучасні світові виклики та перетворення вимагають формування такого правового порядку, який би працював на користь людини, передбачав забезпечення її природних і невідчужуваних прав, інтересів та свобод. Якщо людина займає центральне місце серед усіх соціальних цінностей, то й формування та оновлення правового порядку повинно мати гуманістичне спрямування. Використання антропологічного підходу до розуміння правового порядку дозволяє стверджувати, що першооснову його формування слід шукати у природі людини, моральних принципах, ідеї справедливості.

Зроблено висновок, що орієнтація на ціннісну складову формування правового порядку створює можливості для вивчення аксіоматичних основ дії права. Правовий порядок постає втіленням смислового призначення права, яке досягається через забезпечення стабільності людського буття. Саме завдяки ціннісній духовно-субстанційній аксіоматичній основі правовий порядок стає ефективним.

У підрозділі 2.2 «Інтерсуб'єктивна природа правового порядку» сутність правового порядку характеризується не лише з позицій механізму техніко-юридичного застосування юридичних норм, а й як специфічна форма особистих переконань, досвіду, ціннісних орієнтацій. Аксиоматичними джерелами його формування виступають не концепти нормативного, технічного й догматичного, а атрибутивність і невідворотність ціннісного, екзистенціального, трансцендентального.

Доведено, що правовий порядок є інтерсуб'єктивним явищем, діалогічним і комунікативним за означенням, виникає лише в процесі ситуації обміну досвідом «Я-Інший». Правовий порядок охоплює своєю регуляцією аспекти організації, передачі досвіду соціального спілкування та міжіндивідуальної взаємодії. Інтерсуб'єктивні структури правового досвіду слугують запорукою взаєморозуміння учасників правового спілкування.

Наголошено, що правовий порядок потребує не лише здібностей для здійснення раціональних процедур прийняття рішень, але й усвідомлення відповідальності за невиконання цих вимог.

У підрозділі 2.3 «Справедливість як універсальний критерій оцінки правового порядку» з'ясовується значення справедливості у створенні правового порядку, остання висвітлюється як точка перетину процесів суб'єктивації об'єктивного та об'єктивації суб'єктивного.

За результатами проведеного дослідження констатовано, що логічна стрункість та високий ступінь раціоналізації і формалізації норм позитивного права дозволяють правлячій еліті утверджувати в суспільстві той варіант справедливості, який найбільш повно виражає їх інтереси.

Акцентовано, що уявлення про справедливість є транстериторіальними та транстемпоральними. Зауважується, що справедливість у праві багатогранна: трактується і як рівність перед законом, і як можливість активної участі кожного у житті держави, і як атрибутивна норма людського співжиття. Але усі названі аспекти справедливості передбачають баланс між правами та обов'язками.

Зроблено висновок, що складність у висвітленні справедливості як критерію оцінки правового порядку пояснюється складністю природи справедливості, розумінням останньої як: сукупності законодавчо закріплених норм, мірила суспільної користі законів; належної організації суспільства з позицій соціальної кооперації та самореалізації індивідів; урівноважуючого, розподіляючого механізму в суспільстві; імперативу здійснення правосуддя незалежним і безпристрасним судом та ін.

Розділ 3 «**Нормативно-атрибутивна модель правового порядку**» складається з трьох підрозділів, в яких визначено нормативно-атрибутивну детермінацію правового порядку; досліджено державний примус як засіб забезпечення правового порядку; узагальнено залежність рівня правового порядку від державної форми правового режиму.

У підрозділі 3.1 «*Нормативно-атрибутивна детермінація правового порядку*» встановлено, що створення правового порядку постає специфічним процесом формальної логіки та догматики в публічній сфері життя держави.

Охарактеризовано зміст правового порядку як фактичного стану впорядкованості, урегульованості та організованості суспільних відносин, який формується і функціонує на основі позитивного права, гарантується й захищається державою.

Зосереджено увагу на тому, що між законністю й правовим порядком існує прямий зв'язок, коли окремі елементи суспільного життя, що входять до складу правового порядку набувають законодавчого визнання і фіксуються у визнаній державою правовій формі.

У підрозділі 3.2 «Державний примус як засіб забезпечення правового порядку» з'ясовано роль державного примусу у процесах державо- й правотворення, а також визначено ступінь правовиховного та правоосвітнього впливу державного примусу на населення у процесі забезпечення правового порядку.

Встановлено, що державний примус є своєрідним інструментом мотивування людини дотримуватися правових норм та реалізації правомірної поведінки. Констатовано, що аби державний примус став ефективним при забезпеченні правового порядку мають бути дотримані умови, погруповані відповідно до сфери впливу на людину (правова, психологічна, політична сфери). Здійснено аналіз аксіоматичного виміру державного примусу як правового феномену, що дозволило розкрити суть легальності правового порядку.

У підрозділі 3.3 «Залежність рівня правового порядку від державної форми правового режиму» встановлено, що різне бачення організації суспільного життя, зокрема, зміст взаємодії держави та суспільства, поєднання силових і несилових методів здійснення державної влади, ставлення до прав та свобод людини, багато в чому визначає типологізацію правових режимів як детермінанта правового порядку.

За результатами проведеного дослідження констатовано, що будь-який правовий режим, з одного боку, необхідно розглядати як сукупність принципів організації держави, способів функціонування державного механізму, а з іншого – як систему визначення правових процедур, які регулюють керівний вплив на суспільство, легалізують владні інститути.

Зауважено, що дослідження взаємозалежності правового порядку й державної форми правового режиму викликає безумовний інтерес з позицій пошуку такого стану правової системи, при якому можна подолати відчуження інститутів публічної влади і громадянського суспільства, людини, соціуму й держави.

Зосереджено увагу на тому, що вивчення можливих тенденцій і векторів взаємозалежності правового порядку й державної форми правового режиму сприяє переходу на рівень розуміння специфіки державно-правової дійсності, що передбачає залучення в правове пізнання різних соціокультурних та аксіологічних аспектів, визначаючих її інституційність.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено філософсько-правовий аналіз правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціологічного, природно-правового, позитивістського контентів.

Результати проведених досліджень дали можливість сформулювати такі висновки:

Правовий порядок – складноорганізоване, багатоаспектне й поліфункціональне явище із широкою палітрою соціоправових, культурно-ідеологічних, антропо-аксіологічних, політико-правових факторів впливу. Таке бачення диктує доцільність відмови від тривалочасових, патологічно діючих міфів позитивного, поверхового правосприйняття та відповідного мислення, відповідно до яких всі проблеми правового порядку можна розв'язати лише за допомогою догматичних схем, об'єктивної формалізації, юридичних засобів і прийомів.

Усупереч «абсолютній правильності» методології догматичного підходу, зважаючи на значну амплітуду якостей правового порядку, ефективність його багато в чому визначається, крім нормативно-атрибутивних, ще й соціємпіричними, антропокультурними детермінантами.

Осягнення істинного змісту правового порядку в контексті інтегративної ідеологічної основи дозволяє відобразити розумне поєднання взаємовідношень між державою, суспільними інститутами та індивідом не з позиції їх протистояння, а в ключі взаємозалежності й взаємодії з урахуванням начал партнерства, розподілу обов'язків і відповідальності.

Універсальна інтегративна модель правового порядку відображає як моральні устої та орієнтири, на чому наполягають представники природно-правових теорій, так і ряд інших вимог соціального і спеціально-юридичного плану, що підкреслюють представники соціологічної та позитивістської шкіл права.

Правовий порядок – якісний правовий стан, що виражається в функціонуванні системи суспільних відносин у заданих правом параметрах. Суть правового порядку відображається за допомогою двох філософсько-правових начал – суцього й належного. З одного боку, правовий порядок – це явище, існуюче об'єктивно в дійсності, яке знаходить своє відображення через акти правової поведінки, репрезентується в рамках структури складного інституційно-правового механізму. З іншого боку, правовий порядок виступає еталоном, зразком належного, у випадках відображення соціально-ціннісної характеристики його образу – досягнення бажаного стану суспільних відносин як необхідної і єдино правильної суспільно корисної мети.

Іманентними ціннісними субстанціональними складовими правового порядку є різнопланові соціальні потреби; моральні установки; нелінійність, синергетичність соціального розвитку; легітимність правових приписів, їх дієвість у площині реалізації та захисту прав людини.

Іманентними інституційними субстанціональними складовими правового порядку є стійкість державних і соціальних інститутів,

функціонуючих на базі права: наявність нормативно визначеної системи державно-владних суб'єктів, форм і методів забезпечення правового порядку, взаємозалежності відносин громадянського суспільства та держави у сфері розподілу обов'язків при забезпеченні правового порядку.

Сутність правового порядку з позицій соціоемпіричної моделі його пізнання полягає в тому, що правовий порядок є міцним фундаментом нормальної життєдіяльності як всього суспільства, так і кожного його індивіда. Він відображає найважливішу ціннісну установку – формування ефективного, адекватного дійсним суспільним процесам способу організації соціального життя.

Правовий порядок евентуальний по відношенню до соціального життя. У ціннісному прояві правовий порядок являє собою важливу умову життєздатності суспільства, позбавляючи його анархії та аномії. Правовий порядок формується безпосередньо через міжособистісне спілкування. Він не є продуктом виключно волі держави як владарюючого суб'єкта, а постає результатом фактичної впорядкованості соціального співбуття індивідів.

У соціоемпіричній моделі правового порядку актуалізуються не умоглядні, ідеальні конструкції правового порядку або описи процесу його функціонування в жорстко заданих формулах, як це прийнято визнавати в межах природного підходу та досягло свого апогею в доробках представників юридичного позитивізму, а реальний, зумовлений соціальними запитами стан правової дійсності, в усій її багатогранності, неповторності й багатстві.

Зміна правового порядку – дзеркальне відображення фактичної динаміки соціальних відносин. Природа правового порядку синергетична, він постійно змінюється відповідно до змін у суспільному житті. Актуалізація такої атрибутивності дозволяє враховувати нелінійність соціально-правового розвитку, полісистемний характер взаємодії випадкових і закономірних факторів, релевантність правової визначеності модифікаціям соціального середовища, а також можливості й подальші перспективи розвитку вже заданого правового порядку.

В межах соціоемпіричного підходу, який актуалізує проблему здатності правових інституцій впорядковувати соціальнозмінне середовище, зміна доктринальних пріоритетів відбувається в такому ключі: питання про те, *що собою являє правопорядок*, змінюється іншим – *як правопорядок діє*.

Забезпечення правового порядку неможливе без формування внутрішньої переконаності громадян щодо необхідності їх участі в цьому процесі.

У питанні дієвості правопорядку слід якомога чіткіше відрізнити складову, яка базується на підкоренні визнаних суспільною свідомістю авторитетів, від складової, яка базується виключно на застосуванні санкцій з боку держави. Примусова сила санкцій не пояснює того, чому людина повинна коритися правовим приписам. Останнє забезпечене виключно легітимаційною силою, що закладена в колективній свідомості соціальних союзів. Однобічний підхід до визнання джерелом дієвості правового порядку

тільки результату діяльності держави та зведення його сутності лише до позитивного начала не враховує легітимаційної складової правового порядку. Водночас, тільки остання здатна забезпечити його дієвість у площині автентичності соціальним запитам та потребам.

Правовий порядок, вибудований без врахування легітимаційної складової, не сприймається як цінність ні суспільною, ні груповою, ні індивідуальною свідомістю. Коли правовий порядок визнається внутрішньою необхідністю, він, завперш, набуває якостей природності, зрозумілості, доцільності, зримості соціальної захищеності, відтак – стає по-справжньому ефективним і дає позитивні результати.

Соціальна активність суспільства – відображення ступеня консолідації суспільства й готовності його соціальних інститутів самостійно, без стороннього втручання зовні, реалізувати соціально значимі цілі, справлятися з різноманітними антисоціальними проявами, з боку кого би вони не були, навіть самої держави.

Соціальна активність у системі забезпечення правового порядку відображає такі концептуальні засади останнього, як організованість, упорядкованість, узгодженість і гармонізація особистих та суспільних інтересів, рівноправність, уникнення невинуватених заборон, надмірної адміністративної регламентації.

Утвердження соціально активної позиції, яка передбачає формування критичного мислення, автономність суджень та оцінок, можливе тільки у відкритому суспільстві, яке завдяки своїм самоорганізуючим формам конкурентне державі у питаннях відстоювання й повноцінної реалізації прав та інтересів людини.

Сутність правового порядку з позиції антропокультурної моделі його пізнання в тому, що правовий порядок формується в процесі інтегруючої, контемпоральної взаємодії необхідних і суттєвих властивостей людини та культури. При такому акцентуванні питання про буттєві основи правового порядку актуалізується важлива площина проблеми – першоджерельність правового порядку слід шукати не тільки (й не стільки) у сфері об'єктивної формалізації, скільки у самій людині, її мисленні, моральних принципах, ідеї справедливості.

Правовий порядок – результат цілепокладальної діяльності людини, а тому його основними характеристиками є конструйованість, контемпоральність, контекстуальність, інтегративність, людиновимірність.

Справедливість є ціннісною субстанціональною основою формування та функціонування правового порядку. У такій методологічній площині пізнання змісту правового порядку наповнюється смислом «морально належного», що набуває виміру ефективності при реалізації законних інтересів – непорушності конституційних прав і свобод та гарантуванні захисту загальнолюдських цінностей.

Правова технологія як інструментальна субстанціональна презентація антропокультурної природи правопорядку є процесом із властивими йому ознаками, як-от світськість, секулярність, високий ступінь раціональності,

утилітаризм, діалогічність. Людина своїми свідомими діями за допомогою специфічних методик та інструментів, які являють собою складові правової технології, створює систему дозволів/заборон, що значною мірою визначає ландшафт суспільного життя.

Дослідження інтерсуб'єктивної природи правового порядку засвідчує поширення такого розуміння означеного явища, яке реалізується через поведінку суб'єктів і постає результатом їх комунікації. Джерело формування, зміни правового порядку – комунікативний досвід, який, з одного боку, охоплює знання, вміння, навички кожного індивіда, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії учасників суспільного життя.

Сутність правового порядку з позицій нормативно-атрибутивної моделі його пізнання полягає в тому, що правовий порядок є результатом дії на практиці норм об'єктивного права, їх реалізації у відповідних правових формах, конкретизації та здійснення у вигляді суб'єктивних прав, виконанні юридичних обов'язків тощо.

Нормативність правового порядку зумовлюється нормативністю права. Останнє обґрунтовується тим, що правові норми та принципи, втілюючись у суспільне життя, формують відповідні стандарти суспільних відносин та поведінки у сфері правового регулювання, які, завдяки їх соціальній корисності та обґрунтованості, набувають характеру загальності, типовості та повторюваності.

Різне бачення організації суспільного життя, зокрема, зміст взаємодії держави та суспільства, поєднання силових і несилових методів здійснення державної влади, ставлення до прав та свобод людини, багато в чому визначає типологізацію правових режимів як детермінанта правового порядку. Якщо недемократичні правові режими у площині своєї організації спрямовані на тотальну правову експансію всіх сторін соціальної дійсності, ослаблення інститутів соціального самоуправління, формування однобічної проєкції «фундаментального порядку», забезпеченого виключно завдяки зусиллям держави, то квінтесенцією демократичних правових режимів є ідея, за якою правового порядку неможливо досягти без базисної взаємодії індивіда, громадянського суспільства та держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ганчук О. Контекстуалізація ціннісного виміру права. *Jurnalul Juridic National: Teorie si Practica*. 2014. № 6(10). С. 20–24.
2. Ганчук О. Соціальна константа правопорядку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : «Юриспруденція». 2019. № 41. Т. 1. С. 9–11.
3. Ганчук О. Нормативно-інституційна константа правопорядку. *Університетські записки*. 2019. Т. 18. №3 (71). С. 395–403.
4. Hanchuk O. Social Determination of Law as a Condition of Its Effectiveness. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2020. № 26. P. 99–108.

5. Ганчук О. Взаємодія права і моралі у системі соціонормативного регулювання. *Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 21-22 листопада 2014 року). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2014. Ч. I. С. 14–16.

6. Ганчук О. Законність і правопорядок: питання співвідношення та взаємозв'язку. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 30 березня 2017 року). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 12–13.

7. Ганчук О. Ціннісні основи правопорядку: антропологічний вимір. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 30 березня 2018 року). Одеса : ОДУВС, 2018. С. 26–28.

АНОТАЦІЯ

Ганчук О.М. Правовий порядок: ціннісно-інституційний підхід. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 «Філософія права». Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2021.

У дисертації проведено філософсько-правовий аналіз правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціологічного, природно-правового, позитивістського контентів.

Правовий порядок визначено як якісний правовий стан, що виражається у функціонуванні системи суспільних відносин у заданих правом параметрах. Встановлено суть правового порядку у тому, що його зміст відображається з допомогою двох філософсько-правових начал – суцього й належного. З одного боку, правовий порядок – це явище, існуюче об'єктивно в дійсності, яке знаходить своє відображення через акти правової поведінки, репрезентується в рамках структури складного інституційно-правового механізму. З іншого боку, правовий порядок виступає еталоном, зразком належного, у випадках відображення соціально-ціннісної характеристики його образу – досягнення бажаного стану суспільних відносин як необхідної і єдино правильної суспільно корисної мети.

Визначено, що іманентними ціннісними субстанціональними складовими правового порядку є різнопланові соціальні потреби; моральні установки; нелінійність, синергетичність соціального розвитку; легітимність юридичних приписів, їх дієвість у площині реалізації та захисту прав людини та ін.

Визначено, що іманентними інституційними субстанціональними складовими правового порядку є стійкість державних і соціальних інститутів, функціонуючих на базі права: наявність нормативно визначеної системи

державно-владних суб'єктів, форм і методів забезпечення правового порядку, взаємозалежності відносин суб'єктів громадянського суспільства та держави у сфері розподілу обов'язків, забезпечення правового порядку.

Сутність правового порядку з позицій соціомпіричної моделі його пізнання полягає в тому, що правовий порядок є міцним фундаментом нормальної життєдіяльності як всього суспільства, так і кожного його індивіда. Він відображає найважливішу ціннісну установку – формування ефективного, адекватного дійсним суспільним процесам способу організації соціального життя.

Сутність правового порядку з позиції антропокультурної моделі його пізнання в тому, що правопорядок формується в процесі інтегруючої, контемпоральної взаємодії необхідних і суттєвих властивостей людини та культури.

Сутність правового порядку з позицій нормативно-атрибутивної моделі його пізнання полягає в тому, що правопорядок є результатом дії на практиці норм об'єктивного права, їх реалізації у відповідних правових формах, конкретизації та здійснення у вигляді суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків тощо.

Ключові слова: порядок, соціальний порядок, правовий порядок, аномія, справедливість, легітимність, соціальна активність, цінність, інституційність, інтерсуб'єктивність, соціомпіричність, антропокультурність, синергетичність, правовий режим, громадянське суспільство.

АННОТАЦІЯ

Ганчук О.М. Правовой порядок: ценностно-институциональный подход. Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 «Философия права». Хмельницкий университет управления и права имени Леонида Юзькова. Хмельницкий, 2021.

Правовой порядок определен как качественное правовое состояние, которое выражается в функционировании системы общественных отношений в заданных правом параметрах.

Установлено, что содержание правового порядка отображается с помощью двух философско-правовых начал – сущего и должного. С одной стороны, правовой порядок – это явление, существующее объективно в действительности, находит свое отражение через акты правового поведения, представляется в рамках структуры сложного институционально-правового механизма. С другой стороны, правовой порядок выступает эталоном, образцом надлежащего, в случаях отражение желаемого состояния общественных отношений как необходимой и единственно правильной общественно полезной цели.

Определено, что имманентными ценностными субстанциональными составляющими правового порядка являются разноплановые социальные

нужды: моральные установки; нелинейность, синергетичность социального развития; легитимность юридических предписаний, их действенность в плоскости реализации и защиты прав человека и др.

Определено, что имманентными институциональными субстанциональными составляющими правового порядка является устойчивость государственных и социальных институтов, функционирующих на базе права: наличие нормативно определенной системы государственно-властных субъектов, форм и методов обеспечения правового порядка, взаимозависимости отношений субъектов гражданского общества и государства в сфере распределения обязанностей при обеспечении правового порядка.

Ключевые слова: порядок, социальный порядок, правовой порядок, anomia, справедливость, легитимность, социальная активность, ценность, институционность, интересубъективность, социозмпиричность, антропокультурность, синергетичность, правовой режим, гражданское общество.

ANNOTATION

Hanchuk O.M. Legal order: valuable and institutional approach. Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for the scientific degree of Candidate of Law in speciality 12.00.12 "Philosophy of law". Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law. Khmelnytskyi, 2021.

The dissertation deals with the philosophical and legal analysis of legal order within the valuable and instrumental dimension based on sociological, natural and legal, positivist content.

Legal order is a qualitative legal status, which is expressed in the functioning of the system of social relations in the specified legal parameters. The essence of legal order is that its content is reflected in two philosophical and legal principles – the existing and the proper. On the one hand, legal order is a phenomenon that exists objectively in reality, which is reflected through the acts of legal behaviour and represented within the framework of the structure of a complex institutional and legal mechanism. On the other hand, legal order is a standard, a sample of the proper, in cases of reflecting the socio-valuable characteristics of its image – it is an achievement of the desired state of social relations as a necessary and only correct socially useful goal.

Immanent valuable substantial components of legal order are diverse social needs: moral standards; nonlinearity, synergy of social development; legitimacy of legal regulations, their effectiveness in the implementation and protection of human rights, etc.

Immanent institutional substantial components of legal order are stable state and social institutions based on law: the presence of a normatively defined system of state-owned entities, forms and methods of providing legal order,

interdependence of relations between civil society entities and state in the field of distribution of obligations, enforcement of law.

The essence of legal order in the light of the socio-empiric model of its knowledge is that legal order is a stable foundation of normal life of both the whole society, and every individual. It reflects the most important valuable statement – the formation of effective, adequate method of organizing social life due to actual social processes.

The essence of legal order in the light of the cultural anthropology model of its knowledge is that legal order is formed in the process of integrating, the contemporary interaction of the necessary and essential properties of man and culture.

The essence of legal order in the light of the normative attributive model of its knowledge is that legal order is the result of an action of the norms of objective law in practice, their implementation in relevant legal forms, specification and exercise in the form of subjective rights, fulfillment of legal obligations, etc.

Key words: order, social order, legal order, anomie, justice, legitimacy, social activity, value, institutionality, intersubjectivity, socio-empiricity, cultural anthropology, synergy, legal regime, civil society.

Підписано до друку __.__.2021. Зам. № __
Обсяг 0,9 друк. арк. формат 60х90/16. Наклад – 100 прим.

Надруковано у ТОВ «Хмельницький ЦНТІ»
29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36
Тел. : (0382) 65-50-96